

Z rozmysłem, ale nie specjalnie. O wrażliwości językowej efektu Knobe'a

Katarzyna Kuś, Bartosz Maćkiewicz

16 września 2015

Efekt Knobe'a jest szeroko komentowanym zjawiskiem asymetrii w przypisywaniu intencjonalności działaniom, zdaniem jego odkrywczy w zależności od ich konsekwencji moralnych¹.

Wyniki badań dla języka polskiego wskazują, że wobec braku w nim słowa "intencjonalny" wybór jednostki semantycznej jest decydujący dla występowania, rozmiaru i kształtu asymetrii. Podważa to uniwersalność efektu Knobe'a i stanowi argument za jego wyłącznie językowym charakterem.

Filozofia eksperymentalna

PROGRAM NEGATYWNY² za cel stawia sobie empiryczną weryfikację powszechności intuicji, na które powołują się filozofowie w analizach pojęciowych. Poszukuje również niezależnych od języka i kultury stałych wzorców w „intuicjach filozoficznych”³.

PROGRAM POZYTYWNY za cel stawia sobie badania eksperymentalne nad procesami psychicznymi leżącymi u podłoża intuicji ludzi na temat pewnych kwestii filozoficznych⁴.

Efekt Knobe'a

Eksperyment przeprowadzony został na grupie 78 manhattańczyków. Każdemu badanemu przedstawiono jeden z dwóch scenariuszy, różniących się tylko skutkiem ubocznym pewnego działania, tzn. szkodzeniem lub pomaganiem środowisku. Knobe zaobserwował zależną od charakteru skutku ubocznego asymetrię w odpowiedziach badanych na pytanie o intencjonalność działania.

Wynik ten podważa ortodoksyjną teorię intencjonalnego działania, głoszącą, że warunkiem koniecznym przypisywania intencjonalności działaniu jest posiadanie przez sprawcę pewnej formy *intencji* (*zamiaru*) nakierowanej na to działanie.

Knobe sytuujący się w obrębie PROGRAMU POZYTYWNEGO stwierdza, że pojęcie działania intencjonalnego jest częściowo determinowane przez przekonania ludzi na temat statusu moralnego zachowania sprawcy⁵.

Badanie w języku polskim

Przeprowadzone przez nas badanie było replikacją oryginalnego eksperymentu Knobe'a, w którym zamiast angielskiego *intentionally* występowały polskie wyrażenia wskazujące na intencjonalność działań (*i-modyfikator*)⁶. Wybraliśmy cztery przysłowki (CELOWO, SPECJALNIE, ŚWIADOMIE, UMYŚLNIE), jedną konstrukcję przysłówkową (Z ROZMYŚŁEM) i dwa czasowniki (CHCIAŁ, ZAMIERZAŁ). Sprawdziliśmy także wariant bez żadnego i-modyfikatora.

¹ Knobe, J. (2003). Intentional action in folk psychology: An experimental investigation. *Philosophical Psychology*, 16(2), 309-324.

² Komorowska-Mach, J. (2013). Negatywny program filozofii eksperymentalnej a odwołania do intuicji w argumentacji filozoficznej. *Filozofia Nauki*, 3(83), 157-165

³ Np. projekt S. Sticha i E. Machery'ego „Intellectual Humility & Cultural Diversity in Philosophy”³. xphi-europe.org/intellectualhumility/

⁴ Knobe, J., Nichols, S. (2008), *An Experimental Philosophy Manifesto* [w:] *Experimental Philosophy*, J. Knobe, S. Nichols (red.), Oxford: Oxford University Press, 3-14.

BADANIE KNOBE'A

The vice-president of a company went to the chairman of the board and said, 'We are thinking of starting a new program. It will help us increase profits, but it will also harm/help the environment.' The chairman of the board answered, 'I don't care at all about harming/helping the environment. I just want to make as much profit as I can. Let's start the new program.' They started the new program. Sure enough, the environment was harmed/helped.

Did the chairman *intentionally* (...) the environment?

	Tak	Nie
HARM	82%	18%
HELP	23%	77%

⁵ Knobe, J., & Burra, A. (2006). The folk concepts of intention and intentional action: A cross-cultural study. *Journal of Cognition and Culture*, 6(1), 113-132.

⁶ Kwestią problematyczną jest istnienie słowa *intencjonalnie* w języku polskim. Nawet gdyby istniało, nieuprawnione byłoby zakładanie synonimiczności *intencjonalnie* i *intentionally* na podstawie podobieństwa brzmieniowego i wizualnego.

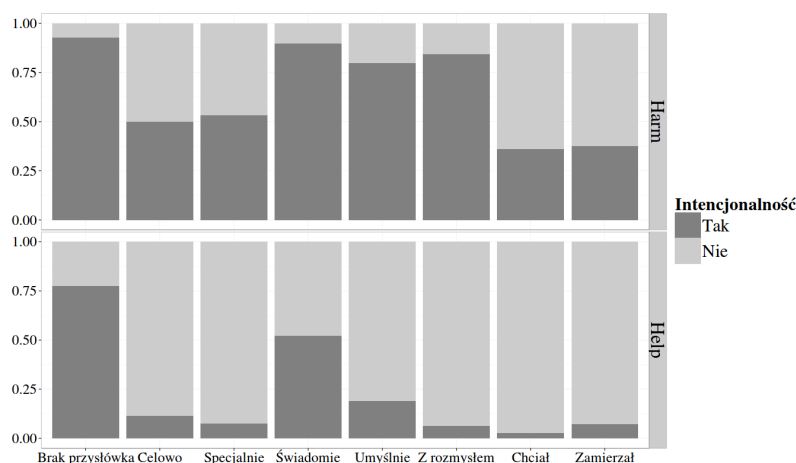
Anonimowe badanie ankietowe zostało przeprowadzone przez internet na grupie ponad 1200 osób⁷. Dzięki wprowadzeniu krótkiego osobowego scenariusza kontrolowaliśmy zmienne PŁCI, WIEKU, WYKSZTAŁCENIA ORAZ WYKSZTAŁCENIA FILOZOFICZNEGO. Analizy statystyczne pokazały, że zmienne te nie miały wpływu na wyniki.

Eksperyment pokazał, że w zależności od wyboru i-modyfikatora występują między scenariuszami znaczne różnice w przypisywaniu przez badanych intencjonalności działaniom. Największy rozmiar asymetria przybiera w wypadku i-modyfikatorów UMYŚLNIE oraz Z ROZMYŚLEM, wszystkie różnice między parami scenariuszy HARM i HELP są jednak istotne statystycznie ($p < 0.05$).

⁷ Badanie zostało przeprowadzone za pomocą uniwersyteckiego serwisu www.kognilab.pl wykorzystującego platformę LIME SURVEY.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt występowania niewielkiej, ale istotnej statystycznie różnicy w parze bez modyfikatora. Może to wskazywać, że efekt nie dotyczy wyłącznie pojęcia intencjonalności, ale również sprawstwa.

		I-MODYFIKATOR															
		BRAK		CELOWO		SPECJALNIE		ŚWIADOMIE		UMYŚLNIE		Z ROZMYŚLEM		CHCIAŁ		ZAMIERZAŁ	
HARM	HELP	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie
		93%	7%	50%	50%	53%	47%	90%	10%	80%	20%	84%	16%	36%	64%	38%	62%
		77%	23%	12%	88%	8%	92%	52%	45%	19%	81%	6%	94%	3%	97%	7%	93%

WERSJA POLSKA

Wicedyrektor zwraca się do dyrektora pewnej firmy: „Myślimy o wdrożeniu nowego programu. Pozwoli nam zwiększyć zyski, ale zaszkodzi/pomoże środowisku”. Dyrektor odpowiada: „Nie obchodzi mnie szkolenie/pomaganie środowisku. Chcę tylko zwiększyć zyski. Wdrażamy program”. Program został wdrożony i rzeczywiście zaszkodził/pomógł środowisku.

Czy dyrektor i-MODYFIKATOR zaszkodził/pomógł środowisku?

Dyskusja

ANALIZY NA GRUNCIE PROGRAMU POZYTYWNEGO zakładają pewien uniwersalizm, przejawiający się w założeniu, że pojęcia intencji i intencjonalnego działania mają charakter fundamentalny i są niezależne od kultury. Być może jest to siatka pojęciowa właściwa tylko językowi angielskiemu. Dopiero badania w różnych społecznościach językowych mogłyby dać wgląd w to, co w tych pojęciach jest niezmiennie i uniwersalne. Wówczas filozofia eksperymentalna mogłaby mieć wkład w rozumienie pojęć. W OBRĘBIE PROGRAMU NEGATYWNEGO twierdzono, że uniwersalność efektu Knobe'a pokazuje nieadekwatność fotelowych analiz pojęciowych. Jego językowa interpretacja może posłużyć do podważenia tego argumentu. Jeżeli występowanie i rozmiar asymetrii zależy od użytych w eksperymencie wyrażen wskazujących na intencjonalność działania, to efekt Knobe'a może być tylko artefaktem językowym. Wyniki wskazują, że odpowiedzi badanych w scenariuszach Knobe'owskich zależą nie tylko od ich pojęcia intencjonalnego działania, ale też od trudnych do wyodrębnienia czynników językowych.